

УДК 911.3:338.483(477)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ

Владійчук К.В.

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича

Виникнення та специфіка діяльності агросадиб на ринку рекреаційно-туристичних послуг обумовлені особливостями переходу діяльності країни з командної економіки до ринкової. Є певні відмінності функціонування бізнесу сільського зеленого туризму в українських Карпатах від аналогічного в гірських системах Європи.

Ключові слова: сільський туризм, міграція, рекреаційно-туристичний ринок, інвестиції.

Вступ. Важливою передумовою соціально-економічного розвитку регіону є зміна структури господарства: зменшення частки природо-експлуатуючих галузей матеріального виробництва і прискорений розвиток сфери послуг (особливо рекреаційних) та інфраструктури. Як і всі проблемні регіони, гірські райони Українських Карпат - це території, які самостійно не зможуть вирішити численні соціально-економічні та екологічні проблеми та реалізувати свій природно-ресурсний потенціал і тому вимагають активної підтримки з боку держави.

У сільських поселеннях на територіях, що близькі до курортних центрів виникла та розвивається напівпрофесійна участь у створюванні турпродукту, певного досить значного ареалу впливу атрактивності курортного ресурсу. За характером фермерської зайнятості та поширенням попиту на певну екзотичність природи та господарства регіону сільське населення тяжіє до участі в рекреаційно-туристичних послугах прямого чи опосередкованого спрямування. Оскільки курорт залишається центром тяжіння відповідної соціально-виробничої зайнятості населення сіл, що знаходяться на певній віддалі від нього, то всю просторову систему зручно називати географічним полем, полікомпонентного призначення або ж гірським районом, у межах якого спостерігається вплив певного курортного об'єкту [2].

Зауважимо, що, на наш погляд, успішність гостинності сільського туризму в конкуренції з готелями гірськолижних чи санаторіями лікувальних курортів на рекреаційно-туристичному ринку визначається наступними спільними чинниками: територіальна приналежність до ареалу розповсюдження впливу курортного центру; - : рекреаційна комфортність кліматичних ресурсів; певна інфраструктурна складова; наявність екскурсійних об'єктів екологічного туризму високої ступені атрактивності. Власним є агротуризм, де атрактивність охоплює ландшафтну пейзажність, та супутні: етнографічні специфічні прояви

фольклору, мисливство, рибальство, художні промисли тощо [11].

Аналіз останніх досліджень. Дослідження проблематики сільського туризму в Україні здійснюють Ж. Бучко, В. Васильєв, Ю. Зінько, М. Костриця, В. Куценко, Я. Мариняк, М. Рутинський. Окремі напрями розвитку туризму та рекреації досліджують О. Бейдик, В. Євдокименко, М. Крачило, О. Любщева, І. Сміль, О. Топчієв [1; 5; 6; 3; 8; 9].

Географічні особливості привабливості територій для сільського зеленого туризму регіону досліджено в публікаціях: В. Руденка, В. Явкіна В. Івануніка, В. Євдокименка, М. Депутата, Я. Кирпушка, М. Паламарюк та ін. [4, 12].

Виклад основного матеріалу. Питання розвитку сільського зеленого туризму особливої актуальності набуло в останні роки. Організація відпочинку на селі має надзвичайно позитивний вплив на економіку та екологію регіону за рахунок розширення сфери зайнятості сільського населення та можливості реалізації на місці продукції особистого селянського господарства, забезпечення туристів екологічно чистими продуктами харчування та збереження природи внаслідок зниження антропогенного впливу.

Сільський зелений туризм істотно впливає на благоустрій села, розвиток соціальної інфраструктури, сфери обслуговування, поліпшення демографічної ситуації на селі. Соціально-економічними передумовами розвитку сільського туризму є наявний приватний житловий фонд. Потенційно в карпатському економічному районі понад 1500 будинків. Незайняте або частково зайняте в особистих селянських господарствах сільське населення складає понад 60% населення в працездатному віці. Значна кількість працездатного населення, що проживає в сільській місцевості, не працевлаштована або частково зайнята.

Сільський зелений туризм набув популярності уже практично в усіх громадах регіону. За останніми даними у сфері сільського туризму працюють близько 1500 сімей з різним ступенем якості в обслуговуванні відпочиваючих.

Сільський зелений туризм є однією з не багатьох галузей, яка не просто створює робочі місця, але й робить це без шкоди для навколишнього середовища. Позитивний вплив сільського зеленого туризму на вирішення соціально-економічних проблем села полягає ще й в тому, що він розширює сферу зайнятості сільського населення не тільки у виробничій сфері, але й у сфері обслуговування. При певному нагромадженні кількості відпочиваючих з'являється потреба в задоволенні їх різноманітних запитів, а це, у свою чергу, стимулює розвиток сфери послуг: транспортних, зв'язку, торгівлі, служби побуту, відпочинково-розважальних та інших.

Вигоди розвитку подібного виду туристичних послуг для всіх очевидні. Насамперед, не потрібно великих інвестицій. По-друге, розвиток сільського туризму паралельно вирішує соціальні питання: люди отримують нові робочі місця, мають можливість реалізовувати власноруч вироблені продукти харчування, відновлюється інфраструктура села. Починає формуватися екологічна свідомість селян і відпочиваючих.

Українські Карпати охоплюють основну частину 4 областей України: Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської і Чернівецької. Регіон також прийнято ділити на 2 частини - Прикарпаття і Закарпаття. Прикарпаття - це більшість Івано-Франківської та суттєва частина Чернівецької області, а Закарпаття - Закарпатська область. Частина Львівської області також розташована на їх території (південна частина). Гори покриті снігом загалом близько 5 місяців протягом року, а схили північної експозиції - до 7 місяців.

В Карпатах туристів приймають 1500 господарів, а кількість прийнятих туристів кожним господарем в середньому становить 150 осіб на рік, то це означає, що загальна кількість туристів, що зупиняється на відпочинок у сільських садибах складає приблизно до 225000 осіб. Якщо середню вартість турс-дня оцінити в 50-100 грн., а тривалість відпочинку - 5 днів, то орієнтовні обсяги оплати за обслуговування складатимуть від 50 до 100 млн. грн. на рік.

До виникнення поняття "сільський зелений туризм" туризмом в загальноприйнятому розумінні займались особи, що мали відповідну освіту та стаж роботи в туристичних фірмах. Основна відмінність сільського зеленого туризму від туризму звичайного - це те, що туристичні послуги надають особи, які мають інший фах (сільсько-господарські робітники, працівники сфери обслуговування, вчителі) та надають ці послуги в сільській місцевості. Основою сільського туризму є власне сам селянин та його побут.

З однієї сторони - не потрібно реєстрації чи спеціальних документів для ведення цієї діяльності, з іншої, - при визначенні критеріїв, за допомогою яких можна б було відрізнити сільський туризм від інших видів діяльності, необхідно законодавчо закріпити ряд вимог до житла та до власника, який надає послуги з сільського туризму.

Актуальним на сьогодні для підтримки розвитку сільського туризму, просування його туристичних продуктів на внутрішньому і міжнародному туристичному ринку, є впровадження системи добровільної категоризації сільських садиб. Стандартизація приватних садиб дає можливість забезпечити прозорість пропозиції для клієнта; контроль якості туристичного продукту; різноманітність пропозиції туристичних послуг та різницю в ціні.

Враховуючи те, що 57,4% населення області проживає на території сіл, важливим для регіону є розвиток сільського зеленого туризму. Крім того, більше половини мешканців працездатного віку не мають постійної роботи. Рівень офіційного безробіття на кінець 2014 року склав 9,8%, що вище ніж в середньому в Україні на 1,6 відсоткових пункти.

Багаторічний аналіз переконливо підтвердив, що господарська діяльність в регіоні неспроможна забезпечити достатній рівень надходжень до місцевого бюджету. Більше 50% доходів місцевого бюджету складає дотація з обласного бюджету. А місцевий бюджет - це основне джерело розвитку соціальної сфери на селі.

Процеси розвитку сільського туризму в гірських регіонах Європи, в тому числі і в Українських Карпатах, мають наступні спільні риси:

- 1) існують паралельно чи замінюють традиційні заняття селян;
- 2) інвестиції бізнесу агротуризму стимулюються державними та приватними банками [7];
- 3) в областях поширення послуг сільського туризму, що сформувались навколо курортних центрів (як адаптований варіант моделі А. Шеффле [14]) їх економічна ефективність найвища.

В Україні банківські фінанси для кредитування сільського туризму малоефективні через високий відсоток кредитів та значну повторюваність інфляційних спалахів. Тому в українському сільському туризмі існують як мінімум 4 види специфічних інвестиційних джерел: власні заощадження, що дозволяють модернізувати комфортність садиби, родинні фінансові кооперації, за рахунок яких суттєво переобладнують будинок або будують окремі сільські готельні котеджі; за гроші трудових мігрантів відкриття закладів гостинності з елементами європейських технологій, офіційні інвестиції часто іноземних офшорних компаній, що,

як правило приховано, належать українським олігархам, чи, чиновникам певного рангу.

Перші два види сформовані виключно заощадженнями з дрібного власного бізнесу (сільсько-господарський, лісгосподарський тощо).

Простір третього виду розпочав формуватися в 1995 рр. нелегальною трудовою міграцією [13].

Процес використання природних ресурсів гір внаслідок значної вразливості гірських екосистем досить специфічний, що нерідко ігнорується землекористувачами, фахівцями та управлінцями. Крім того, важливою причиною нераціонального використання природно-ресурсного потенціалу є складний економічний стан в державі та трансформація системи управління на всіх рівнях влади, які негативно позначилися на фінансуванні робіт щодо збереження довкілля, виконавчій дисципліні, дотриманні норм та правил господарювання.

Складні природні умови в гірській місцевості обмежують вибір видів господарської діяльності для місцевого населення і зумовлюють особливі умови господарювання. Негативний вплив на якісні показники господарювання в гірських районах справляють високі транспортні витрати, відсутність інформації та вузький вибір потенційних партнерів з торговельно-економічної діяльності, обмежені можливості для реалізації ринкових ініціатив. Проведений аналіз показав, що зниження обсягів виробництва переробних галузей компенсується необґрунтовано великими масштабами експлуатації природних ресурсів та їх експортом без подальшої переробки на вітчизняних підприємствах.

У значно складніших умовах, порівняно з іншими регіонами, у гірській зоні Карпат розвивається сільськогосподарське виробництво, яке має свою специфіку, обумовлену ґрунтово-кліматичними умовами, рельєфом місцевості, структурою земельних угідь, земельно-правовими відносинами, існуючими місцевими традиціями тощо. Аналіз розвитку сільського господарства гірських районів Львівської області свідчить про те, що за останні п'ять років низький рівень врожайності багатьох сільськогосподарських культур призвів до зниження їх середньорічного виробництва. Залишається низьким рівень ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в громадському секторі в порівнянні з індивідуальним.

Традиційна для гірської місцевості рекреаційна діяльність, для розвитку якої в Українських Карпатах є сприятливі умови, сьогодні має меншу привабливість для потенційних інвесторів порівняно з іншими сферами вкладання капіталу в гірській місцевості (наприклад, лісозаготівлю).

Аналіз соціальних проблем свідчить, що економічно слабозрозвинені гірські райони в силу природних, географічних, історичних та ряду інших факторів мають незадовільну соціальну інфраструктуру, що формує відповідне середовище життєдіяльності людей та значно гірші соціально-економічні умови життя і розвитку, ніж у рівнинних районах. Це призвело до появи таких негативних явищ як зменшення чисельності населення, скорочення народжуваності, висока смертність, інтенсивний міграційний відтік населення, погіршення якості життя.

Згідно з опитуванням, виїхати на заробітки за кордон мали намір 6,2%, частка сімей, хоча б один член яких мав досвід заробітчанства, становила 13,7% [10].

Вихід гірських районів Українських Карпат з депресивного стану можливий лише за умови трансформації господарства регіону у напрямку підвищення рівня економічної ефективності та екологічної безпеки, за допомогою стимулів розвитку зеленого туризму.

За SWOT-аналізом інфраструктурних ресурсів до сильних сторін Карпатського регіону відносяться: екологічно чистий простір, який характеризується великим різноманіттям природних, культурно-історичних та рекреаційних ресурсів, на диво, досить інтенсивна, як для гірських умов мережа комунікацій, природно, в першу чергу, вздовж днища долин основних річок та їх приток.

До слабких сторін відносяться: нерозвинена з технічної точки зору і недостатня туристична інфраструктура; застосування застарілих технологій (наприклад, технології лікування на курортах); недостатня пропаганда відповідних проектів для залучення інвестицій.

До можливостей відноситься: про те вигідна пропаганда і залучення інвестицій сприяють як розвитку садіб зеленого туризму, що є нижчим рівнем в обслуговуванні туристів, так і готелів які виступають вищим рівнем в розміщенні туристів.

Загрозами виступають: політична і економічна нестабільність як в регіоні так і в державі; несприятлива податкова політика в сфері туризму з боку держави.

У структурі регіонального туристичного комплексу провідне місце належить готельному господарству. Аналіз тенденцій розвитку даних закладів дає нам підстави виділяти два періоди їх розвитку: період спаду й згортання мережі нічліжних закладів (1991 - 2000) в умовах загального економічного спаду в країні; сучасний період відновлення потужностей й розбудови галузі (з 2014 р.). Для цього періоду притаманна тенденція приросту щорічних обсягів відвідувачів

готелів. Згідно проведених досліджень до 01.01.2015р. кількість осіб, обслужених готелями карпатського регіону, збільшилась на половину (майже на 200 тис. осіб). Темп середньорічного зростання збільшився з 4-6% до 7-10%, особливо у 2014 році. Помітно змінюється структура якості готельних послуг: скорочення дешевих, малокомфортних форм номерного фонду, суттєве зростання кількості місць проживання бізнес класу, виникнення та поширення номерів, чи навіть окремих готелів, елітного класу.

Рекреаційну галузь туристичного комплексу Карпатського регіону формує не менш розгалужена, ніж готелі, мережа закладів курортного типу: санаторії і пансіонати з лікуванням, профілакторії, пансіонати і будинки відпочинку, туристичні бази і притулки. Проте найпопулярніший приріст пропонують будинки гостинності комплексного типу при гірськолижних курортах. За останні 15 років мережа цих закладів суттєво поповнилася приватними пансіонами і гостьовими агросадибами.

Загальні та специфічні стимуляції ринку сільського туризму в Карпатах: підвищений відсоток недоторканого природного середовища; збереження елементів старовинної сільської цивілізації та їх практичне застосування у повсякденному житті; існування репрезентативних, етнофольклорних традицій та цінностей (народна архітектура, ремесла, етноавтентичність та костюми, фольклорні свята і народні звичаї тощо); гостинність з ретроспецифічним впливом; гастрономічні звичаї, в раціоні яких є споживання свіжих та екологічно чистих харчів за низькими цінами; інтеграція в специфічну атмосферу старих сільських громад.

Висновки. Сьогодні структура туристично-рекреаційного комплексу регіону складається із санаторно-курортного лікування (39%), безпосередньо туризму (38%) і оздоровчого відпочинку (23%). З огляду на нерівномірність природно-ресурсних баз, у регіоні можна виділити три райони: Передкарпатський і Закарпатський курортно-оздоровчі райони та Гірський Карпатський туристсько-оздоровчий район.

У регіоні утворилося кілька найважливіших туристсько-екскурсійних вузлів: Львів, Ужгород, Чернівці, Мукачеве, Яремча, Коломия, Вишніва й ін. Через регіон проходить кілька міжнародних маршрутів.

Серед основних споживчих мотивів здійснення туристичних подорожей в ареали сільського туризму наступні: можливість отримання нових вражень; пізнання природи; пізнавальні мотиви (побачити "на власні очі" видатні пам'ятки культури

і історії, побувати у загально відомих місцях світу); модні тенденції (мода на подорожі в ті чи інші туристичні місця); потреба в оздоровленні.

Література

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. - К., 2001. - 395 с.
2. Гулич О., Самольотов П. Розвиток рекреаційно-туристичного комплексу як напрямок еколого-орієнтованої структурної перебудови господарства Карпатського регіону. В зб.: Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Механізми реалізації регіональної політики (Збірник наукових праць). Випуск 2 (XL). - Львів: ІРД НАН України, 2003. - С. 80-87
3. Євдокименко В.К. Рекреаційна політика у Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації / [Кравців В.С., Євдокименко В.К., Габрель М.М. та ін.]; . - Чернівці : Прут, 1995. - 72 с.
5. Костиця М.М. Підприємницькі засади розвитку сільського туризму : автореф. Дис. на здобуття наук. Ступеня канд. екон. наук. / Костиця Микола Миколайович; Житомирський національний агроеконічний університет. - Житомир, 2009. - 23 с.
6. Явкін В.Г. Особливості оцінки кліматичних рекреаційних ресурсів Карпат / [Явкін В.Г., Євдокименко В.К., Савранчук Л.А., Шупарська Л.П.]. / Вісник наукових досліджень. Серія: туризм. - Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ Галицького інституту імені В'ячеслава Чорновола, 2006. - Випуск 1. - С. 108 - 112.
7. Родионова І.А. Мировая экономика, - СПб.: Питер, 2005. - 496 с.
8. Рутинський М.Й. Сільський туризм: навчальний посібник / М.Й. Рутинський, Ю.В. Зінько. - К. : Знання, 2006. - 271 с.
9. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / О.Г. Топчієв. - Одеса : Астропринт, 2005. - 632 с.
10. Українське суспільство 1992-2008: Соціологічний моніторинг / За ред. В.Ворони, М. Шульги. - К.: Ін-т соціології НАН України, 2008.
11. Явкін В.Г. Зимові рекреаційно-кліматичні ресурси розвитку гірськолижного та сільського туризму / В.Г. Явкін, М.М. Депутат, О.Ю. Красовська-Токмакова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки. - 2010. - Випуск №3 С. 4-8.
12. Явкін В.Г., Фостій В.В., Кирпушко Я.В. Потенціал внутрішнього туризму та структурні зміни гостинності в Карпатах // Географія та туризм, 2012. - Вип. 20. - С. 132-138.
13. Явкін В.Г., Владійчук К.В., Бухтіярова Ф.О. Особливості інвестиційних процесів у формуванні сільського туризму в Карпатах // Географія та туризм, 2014. - Вип. 30. - С. 72-79.
14. Світовий досвід розвитку сільського зеленого туризму [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur2.htm

References

1. Beidyk O.O. Rekreatsiino-turystski resursy Ukrainy: metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia - K., 2001. - 395 s.
2. Hulych O., Samolotov P. Rozvytok rekreatsiino-turystychnoho kompleksu yak napriamok ekolo-hoorientovanoi strukturnoi perebudovy hospodarstva Karpatskoho rehionu. V zb.: Sotsialno-ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyi period. Mekhanizmy realizatsii rehionalnoi polityky (Zbirnyk naukovykh prats). Vypusk 2 (XL). - Lviv: IRD NAN Ukrainy, 2003. - S. 80-87
3. Yevdokymenko V.K., Kravtsiv V.S., Habrel M.M. Rekreatsiina polityka u Karpatskomu rehioni: pryntsyipy formuvannia, shliakhy realizatsii; - Chernivtsi: Prut, 1995. - 72 s.
5. Kostriytsia M.M. Pidpriiemnytski zasady rozvytku silskoho turyzmu : avtoref. Dys. na zdobuttia nauk. Stupenia kand. ekon. nauk - Zhytomyr, 2009. - 23 s.
6. Yavkin V.H., Yevdokymenko V.K., Savranchuk L.A., Shuparska L.P. Osoblyvosti otsinky klimatychnykh rekreatsiinykh resursiv Karpat, Visnyk naukovykh doslidzen. Seriya: turizm. - Ternopil: Redaktsiino-vydavnychiy viddil Halytskoho instytutu imeni Viacheslava Chornovola, 2006. - Vypusk 1. - S. 108 - 112.
7. Rodyonova Y.A. Myrovaia ekonomika, - SPb.: Pyter, 2005. - 496 s.
8. Rutynskyi M.I., Zinko Y.V. Silskyi turizm: navchalnyi posibnyk - K. : Znannia, 2006. - 271 s.
9. Topchiiev O.H. Suspilno-heohrafichni doslidzhennia: metodolohiia, metody, metodyky - Odesa : Astroprynt, 2005. - 632 s.
10. Ukrainiske suspilstvo 1992-2008: Sotsiolohichni monitorynh / Za red. V.Vorony, M. Shulhy. - K.:In-t sotsiolohii NAN Ukrainy, 2008.
11. Yavkin V.H., Deputat M.M., Krasovska-Tokmakova O.Y., Zymovi rekreatsiino-klimatychni resursy rozvytku hirscolyzhnoho ta silskoho turyzmu, Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky. Heohrafichni nauky. - 2010. - Vypusk №3 S. 4-8.
12. Yavkin V.H., Fostii V.V., Kyrpushko Ya.V. Potentsial vnutrishnoho turyzmu ta strukturni zminy hostynnosti v Karpatakh // Heohrafiia ta turizm, 2012. - Vyp. 20. - S. 132-138.
13. Yavkin V.H., Vladiichuk K.V., Bukhtiarova F.O. Osoblyvosti investytsiinykh protsesiv u formuvanni silskoho turyzmu v Karpatakh // Heohrafiia ta turizm, 2014. - Vyp. 30. - S. 72-79.
14. Svitovyi dosvid rozvytku silskoho zelenoho turyzmu [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur2.htm

Владийчук К.В. Социально-экономические факторы развития сельского туризма в Украинских Карпатах.

Возникновение и специфика деятельности сельских усадеб на рынке рекреационно-туристических услуг обусловлены особенностями перехода деятельности страны с командной экономики к рыночной. Есть определенные различия функционирования бизнеса сельского зеленого туризма в украинских Карпатах по сравнению с поселениями в горных системах Европы.

Ключевые слова: сельский туризм, миграция, рекреационно-туристический рынок, инвестиции.

Vladiychuk K.V. Sotsialno-economic factors of development of rural tourism in the Ukrainian Carpathians. Occurrence and specificity of rural estates in the market of recreational and tourism services due to the peculiarities of the transition activities of the country with a command economy to a market economy. There are certain differences in the functioning of the business of rural green tourism in the Ukrainian Carpathians, compared with populations in mountain systems in Europe.

Key words: rural tourism, migration, recreational and tourism market, investments.